

Livslange liv

Plejhjemsromaner
og pensionsfortællinger
fra velfærdsstaten

*Til Kirsten,
Katrine, Mads og Anna*

Livslange liv

Plejhjemsromaner
og pensionsfortællinger
fra velfærdsstaten

Peter Simonsen

Syddansk Universitetsforlag 2014

© Forfatteren og Syddansk Universitetsforlag 2014
University of Southern Denmark Studies in Scandinavian Languages and Literatures vol. 118
Tryk: Specialtrykkeriet Viborg
Sats og omslag: Donald Jensen, Unisats ApS
Omslagsfoto: Udsigt fra lejlighed på plejecentret Kongsbjergghjemmet, Lunderskov, juli 2013.
Foto: Peter Simonsen

ISBN 978 87 7674 760 2

Livslange liv
er trykt med støtte fra
Det Humanistiske Fakultet, Syddansk Universitet
VELUX FONDEN

Mekanisk, fotografisk, elektronisk eller
anden mangfoldiggørelse af denne bog
er kun tilladt med forlagets tilladelse eller
ifølge overenskomst med Copy-Dan

Syddansk Universitetsforlag
Campusvej 55
5230 Odense M

Tlf. 6615 7999
www.universitypress.dk

Indhold

Forord	9
Del I	
Alderdom, velfærd, litteratur	11
Livslange liv og ældrelitteraturens senmoderne gennembrud	13
Ældrelitteraturen og langtlivsrevolutionen	18
Velfærdsstaten som ramme og kontekst	25
Giddens, Bauman og velfærdsstatens bioældrepolitik	29
Velfærdsstatens skyggesider:	
Konkurrencestat, aktiveringsstat, workfarestat	34
Endnu en lortedag i <i>Dagpengeland</i> :	
Når velfærdsstaten truer med ældreplejen	35
Velfærdsstaten: Vi ligger, som vi har redt	39
Velfærdslitterære fortællinger	48
Litteraturgerontologi og fuldendelsesfortælling	53
Den etiske kritik	59
Når gamle skaber sig, og kunst opstår	64
Christian Jungersens <i>Krat</i> som fuldendelses- og velfærdsfortælling	67
Fra fuldendelseslitteraturens motivkreds: Lifereview, reminiscens og litterære karakterers komplekse indre liv	70
Fra fuldendelseslitteraturens motivkreds: Faldet og familien	78
Fra fuldendelseslitteraturens motivkreds: Alderdommens spejlstadiet og den deformede kropps affekt	86

DEL II

Pensionsfortællinger: Velfærdsfortællinger om affektiv mobilitet	91
Velfærdsstaten og senlivets affektive mobilitet	93
Anders Bodelsens velfærdsfortællinger om pensionering 1987-2009	104
Ældrevenlig litteratur anno 1987: "Jeg kommer til at løbe"	106
Formynderstatens fallit: De gamle stakler anno 1987	114
Bodelsens velfærdspoetik	117
Bodelsens ældrevenlige velfærdsrealisme	124
Lykken på pension?	135
Sten Kaalø: "Clara og Clas" (2011)	135
Henning Mortensen: "Forebyggende kredsløbsundersøgelse" (2010)	138
Jacob Berner Moe: <i>Nu tuder jeg igen</i> (2011)	141
Jens Blendstrup: <i>Gud taler ud</i> (2004)	151
Trisse Gejl: <i>Patriarken</i> (2006)	163
Aase Schmidt: <i>Historien om mit hjerte</i> (2012)	168

DEL III	
Plekehjemfortællinger: Velfærdstællinger om tilværelsen på plekehjem	175
Plekehjemmet som litterært motiv	177
Livslang livskvalitet, på plekehjem?	183
Det dårlige plekehjemsliv	189
Kirsten Thorup: <i>Ingenmandsland</i> (2003)	189
Romanens dobbeltblik på oldingen	190
<i>Ingenmandslands</i> formelle eksperimenter: Synsvinkel, stil, komposition	196
Fra fuldendelsesromanens motivkreds: Tale	202
Fra fuldendelsesromanens motivkreds:	
Spejlstadiet og dobbeltgænger-motivet	206
<i>Ingenmandsland</i> og indlevelsens svære kunst	208
Fuldendelsesromanens svære afrunding	210
Asger Baunsbak-Jensen: <i>Til sidst</i> (2001)	211
Etnicitet og velfærdsfamiliens omsorg som overgreb: Omar vs. Özlem	212
Hinsides den dårlige samvittighed	215
Aase Schmidt: <i>Den nøgne mur</i> (2007)	215
Det gode plekehjemsliv	221
Bent Haller: <i>Først ved livets ende</i> (2004)	221
Bent Vinn Nielsen: <i>Et liv i almindelighed</i> (2010)	229
Vinn Nielsens velfærdsskepsis	229
Plekehjemmet i tidligere Vinn Nielsen-romaner	234
På plekehjem i <i>Et liv i almindelighed</i> : Lifereview, reminiscens, efterløn, besøgsven	238
Plekehjemsromanen som velfærdsparabel	249

Del IV	
Velfærdsstatens død: Velfærdsfortællinger om dødfundne	251
Velfærd fra vugge til grav: Værdig offentlig begravelse?	253
Velfærdsstaten og familiedrageringen af døden: Ensomhedsmaskine?	261
Udenfor velfærdsstatens pædagogiske rækkevidde	273
Bent William Rasmussen: <i>101 er hjemme</i> (1988)	273
Døden og litteraturen: Forestillinger om dødfundne	277
Dorthe de Neergaard: <i>Eventuelle pårørende</i> (2008)	281
Henning Mortensen: "Albert Colds drømme om Dronningen" (2010)	290
Konklusion: Digteren og staten, fra Wordsworth til velfærd	297
Conclusive Summary in English	307
Noter	315
Anvendt litteratur	321

Forord

Billedet på omslaget af *Livslange liv* er taget med min mobiltelefon ud ad vinduet på min farmor, Anne-Margrethe Simonsens (født Vang) vindue på Plejecentret Kongsbjergghjemmet i Lunderskov en fantastisk solskinsdag sidst i juli måned 2013. Sådan *kan* der se ud – og sådan *bør* der se ud – inde fra et sted, jeg i denne bog har nærmet mig med skønlitteraturens anderledes gengivende, men mindst lige så indsigtfulde linse. Den første tak skal lyde til min farmor for at have givet en konkret ide om, hvad mit begreb om livslange liv kan indebære.

Jeg er flere tak skyldig. Denne bog ville ikke være blevet skrevet, hvis ikke det havde været for Anne-Marie Mais uvurderlige og eksemplariske hjælp, enorme viden og altid smittende inspiration. Hun var til stede på rette tid og sted i efteråret 2008 og tilbød mig at blive en del af en kollektiv ansøgning, hun modtog bevilling på fra Velux Fonden i 2009 omhandlende *Velfærdsfortællinger: Studier i forfatterroller og velfærdstematik i dansk efterkrigslitteratur*. Denne bevilling muliggjorde, at jeg blev friholdt fra undervisning og dels fik enestående mulighed for at læse op på tre nye felter, dels fik erfaring med nye spændende måder at forske kollektivt og tværfagligt på. Med i ansøgningen var også Louise Zeuthen og Anders Thyrring Andersen, som jeg sammen med Anne-Marie skylder stor tak for at have været generøse både med deres faglighed, deres menneskelighed og deres humor. Det var sjovt!

De seneste år har samarbejdet med velfærdsstatsforskere ved SDU's Center for Velfærdsstatsforskning, særligt Klaus Petersen og Jørn Henrik Petersen, været ualmindeligt inspirerende. Begge har generøst læst med på og kommenteret dele af dette manuskript. Undervejs har en lang række andre personer deltaget i den litterære velfærdsforskning og givet stof til mit arbejde. Særligt Camilla Schwartz, som jeg havde fornøjelsen af at arbejde sammen med i hendes ph.d.-periode og ser frem til at kunne vedblive at tage ved lære af, samt Tue Andersen Nexø, Nils Gunder Hansen, Lasse Horne Kjældgaard og de andre kollegaer, der deltog og deltager i forskningsprogrammet i Velfærdsfortællinger på Institut for Kulturvidenskaber. Anita Nell Bech Albertsen, Anne-Marie Søndergaard Christensen,

Erik Granly Jensen, Jon Helt Haarder, Lars Handesten, Malene Breunig, Mikkel Bruun Zangenberg og Ulrik Lehrmann fandt tid til at bidrage til arbejdet i og udenfor gruppen og give respons til dele af dette manuskript i nogle ellers hektiske år med store forandringer på humaniora og vores institut. I bredere forstand har projektet givet anledning til at skabe nye venskaber og samarbejder med Yvonne Leffler, Tore Rem, Kasper Green Krejbjerg, Elisabeth Oxfeldt og særligt Bruce Robbins og Matthew Hart. En helt særlig tak skal lyde til to rigtig gode venner, Jakob Stougaard-Nielsen og Mads Rosendahl Thomsen, som begge tog tid fra deres travle hverdage og egne bogmanuskripter til at læse med og give gode råd.

Også en rigtig stor tak til mine nærmeste kollegaer på Engelsk, særligt Lars Ole Sauerberg og Claus Schatz-Jakobsen. Claus har været en konstant samtalepartner i processen, hvis input og venskab jeg sætter allerstørste pris på. Jeg er Lars Ole særligt taknemmelig for i en tilspidset situation at have stået fast og insisteret på at sikre min tryghed i ansættelsen. Det vidner om forståelse og integritet af største karat. Denne udgivelse skulle gerne betyde mere tid til vores fælles uddannelsesarbejde.

Stor tak skal endelig lyde til Velux Fonden, der gav frihed til min forskning og bidrog til at etablere og udvikle et unikt miljø for en ny litterær og kulturvidenskabelig velfærdsforskning ved SDU.

Til slut lyder den største og mest intense tak til min familie, der voksede undervejs med arbejdet på denne bog og nu tæller Katrine, Mads, Anna og Kirsten. Det har været herligt livsbekræftende at skrive om alderdommen og livsafslutningen omgivet af verdens tre mest vidunderlige børn og deres skønneste mor. Bogen er til jer.

Odense, februar 2014
Peter Simonsen

Del I

Alderdom, velfærd, litteratur

- Oh hvor har jeg mange Gange glædet mig smærteligt
til at blive en gammel Mand!

Johannes V. Jensen, "Afsked" (50)

For fanden at være så herligt gammel

At have levet i gårdsangernes tid

Klaus Rifbjerg, "Sikken held" (2009, 23)

Livslange liv og ældrelitteraturens senmoderne gennembrud

Sidst i det tyvende og i starten af det enogtyvende århundrede – i velfærdsstatens senmoderne epoke – er vi vidner til, at en særlig type skønlitteratur trænger sig på og påkalder sig vores kritiske opmærksomhed og nysgerrighed. Det er en litteratur, som er kendetegnet ved, at den tager ældre mennesker alvorligt som kunstnerisk gyldigt materiale.¹ Jeg omtaler denne nyaktuelle litteratur som ældrelitteraturen uden at påstå, at den nødvendigvis er skrevet af eller er specielt for ældre mennesker. Der har altid været skrevet om det at blive og være ældre, det er et helt grundlæggende både fascinerende og frygtet og i dag også i høj grad forventeligt aspekt ved menneskelivet. Men der er ikke skrevet om det på den måde og i den grad, vi ser det i samtidens litteratur, særligt efter 1990'erne. Nyeste litteratur er i høj grad en litteratur af og for en epoke i menneskets historie, hvor det i hvert fald i velstillede samfund er blevet en normalskæbne at ældes og blive gammel, og hvor det dermed i højere og højere grad er blevet normalt at leve det, jeg kalder 'livslange liv'.

Med udtrykket livslangt liv taler jeg i denne bog for en udvidelse af begrebet om livslang læring til at omfatte potentielt alle aspekter ved tilværelsen. Jeg ønsker med udtrykket at rumme en ide om, at alle mennesker bliver ved med at have gyldige og nye behov, begær, ønsker, drømme, følelser osv., så længe de trækker vejret, og der er puls. Jeg taler ikke om *det* livslange liv, som om der findes en idealtipe, eller om *et* livslangt liv, som om der allerede findes et eksemplarisk sådant. Jeg taler om livslange liv ud fra en ide om, at begrebet er åbent og flertydigt og for at signalere, at alderdommen rummer diversitet. Der er mange måder at leve livslangt på. Det er ikke blot en ny videnskab (geriatrien og gerontologien, der fremkommer efter Anden Verdenskrig) og en ny livsalderpsykologi, der sidst i det tyvende århundrede opdager "de ældre" som mennesker og alderdommen, livets både tredje og fjerde, post-parentale livsfaser som nogle, der rummer særegen identitet og værdi som langt mere end blot

afslutningen på voksenalderen og dermed livet.² Det sker altså også og samtidig i skønlitteraturen.³

Det nye ved denne ældrelitteratur er, at den så tydeligt, grundigt og nuanceret fremstiller ældre mennesker som *mennesker* med komplekse indre liv, som deltagende i mangeartede sociale og mellem menneskelige relationer, og ikke mindst som potentielt i stand til at forandre sig selv og deres omverden og fortsat at udvikle sig på en måde, de hverken historisk eller litteraturhistorisk typisk er blevet opfattet på. At kunne digte selvfølgelig om at "være så herligt gammel", hvilket Ribbjerg gør i digtet "Sikket held", som denne indlednings ene motto bringer de første vers fra, vel at mærke uden at forfalde til klæg sentimentalitet eller tom nostalgi, er et kultur- og litteraturhistorisk nyt fænomen, der knapt endnu er udforsket. Den aldrende Ribbjerg indløser som erfaring den provokerende længsel efter alderdommen, som den unge livtørstige Johannes V. Jensen udsiger i digtet "Afsked" fra *Digte 1906*, der er mit andet motto. En væsentlig grund til at påbegynde udforskningen af den nye ældrelitteratur er, at vi i den kan observere fremkomsten af en ny forestilling om det menneskelige liv, en forestilling, jeg altså kalder livslange liv og ser som radikalt ny for velfærdsstatens senmoderne epoke.

Denne nye litterære ældrevending er en af de vigtigste tendenser i den nyere danske litteratur efter 1990'erne. Jeg beskriver vendingen i analyser af ældrelitterære roman- og novelleværker af bl.a. Christian Jungeren (*Krat* 1999), Kirsten Thorup (*Ingenmandsland* 2003), Jens Blendstrup (*Gud taler ud* 2004), Bent Haller (*Først ved livets ende* 2004), Trisse Gejl (*Patriarken* 2006), Dorthe de Neergaard (*Eventuelle pårørende* 2008), Anders Bodelsen (*Varm luft* 2009), Bent Vinn Nielsen (*Et liv i almindelighed* 2010), Henning Mortensen (*Albert Colds drømme om Dronningen* 2010), Jacob Berner Moe (*Nu tuder jeg igen* 2011) og Aase Schmidt (*Historien om mit hjerte* 2012).⁴ Jeg gør mig ingen illusioner om at have givet en komplet oversigt over og udtømmende analyse hverken af nyere eller ældre dansk litteraturs mellemværende med alderdommen. Mit forholdsvist snævre fokus på en lille del af den danske litteratur udgivet siden sidst i 1990'erne er dikteret af et ønske om at indsætte denne litteratur i en specifik kontekst, som den både belyser og bliver belyst af, er et produkt af og producerer ny læserindsigt i: velfærdsstaten.⁵

Formålet er at analysere et større antal værker, som bl.a. har det til fælles, at de behandler ældre mennesker og aldrig i frugtbar dialektisk relation til velfærdsstaten forstået som en kompleks størrelse, der består af

en række politiske og andre institutioner, som både bærer, er frembårne af og beforder særlige værdier og sociale praksisser og historier. Hermed er der også flere vigtige danske forfatterskaber, som ikke er repræsenteret, idet deres værker ikke i nævneværdig grad synes at belyse ældrelivet i velfærdssamfundet. Mit fokus i bogen er hovedsagligt en analyse af, hvordan statens aflastende, kompenserende og indgribende rolle i forhold til den enkelte borgers liv, i forhold til familielivet og i forhold til civilsamfundet er afgørende for skønlitteraturens forestillinger om alderdom og aldring. Jeg viser dette i bogens tre dele, der analyserer litterære fremstillinger af den velfærdsstatslige ældretilværelse på hhv. pension, plejehjem og i og omkring dødsøjeblikket. Disse tre hovedemner gennemløber alle en fortælling, som er del af en langt større fortælling om internaliseringen af velfærdsstatens normer og værdier, såsom: solidaritet, lighed, ligestilling, tillid, frihed, fællesskab. Som udgangspunkt arbejder jeg med den grundide, at ”Kernen i velfærdsstaten er den rolleombytning, som lader os forstå, at det i dag er dig, der har et problem, mens det i morgen er mig, at vi alle – sådan da – er i samme båd, at vi lever i et risikofællesskab” (Petersen 2007, 19). Jeg opfatter med andre ord velfærdsstaten som en ”rationalisering af den samfundsfunktion, der vedrører omsorgen for ’den anden’. En institutionaliseret moralitet” (16), og i tilknytning til dette argumenterer jeg for, at litteraturen spiller en væsentlig rolle for samfundsudviklingen, for så vidt den giver en særlig empatisk funderet fjernerfaring af ’andethed’, dels af det at blive og være ældre i nutidens velfærdsstat, dels af det at være vidne til andres aldring og alderdom i den velfærdsstat, som danskerne på den ene side gerne ser som en udvidelse af deres familie, på den anden side også er dybt skeptiske overfor at blive afhængige af i deres alderdom. Som sådan er det min tese, at vi gennem disse fiktive beretninger får en særegen og ny viden om forandringer i oplevelsen af tilværelsen, herunder ældretilværelsen, sådan som den er formet af velfærdsstaten.

Ældrelitteraturen er som nævnt ikke noget nyt fænomen. Flere af verdenslitteraturens kanoniske værker er ældrelitterære: således kan i flæng nævnes Shakespeares tragedie, *King Lear* (1603/6), flere af Wordsworths digte fra *Lyrical Ballads* (1798), fx ”Old Man Travelling” og ”The Old Cumberland Beggar”, flere af Baudelaires digte fra *Fleurs du mal* (1857), fx ”Les Sept Vielliards”, Thomas Manns *Der Tod in Venedig* (1912) og flere af Samuel Becketts værker. Litteraturforskeren Wayne Booth samler i antologien, *The Art of Growing Older* (1992), en perlerække af tekster om

emnet fra Montaigne og John Donne til Juvenal og Cicero og videre til Philip Larkin, hvis "The Old Fools" (1973) er et af de skarpeste ældre-litterære værker i efterkrigslitteraturen. Mens alderdommen traditionelt typisk har figureret i forhold til en litterær udforskning af grundlæggende eksistentielle problemstillinger vedrørende død og forgængelighed eller af magtrelationer i familier og samfund, har den i samtidens litteratur en anden aktualitet og udbredelse.⁷ Ældrelitteraturen skrives af både gamle og unge, mænd og kvinder, udkommer på store og små forlag, er både morsom og alvorlig, komisk og tragisk, bedstsælgende og smal, populær og elitær, høj og lav. Som sådan giver den udtryk for et meget forskelligartet billede af ældre mennesker og deres livsomstændigheder i den velfærdsstat, som det er mit argument udgør en uomgængelig ramme og kontekst for analysen og forståelsen af den nye danske ældrelitteratur, der på sin side bidrager væsentligt til og er en uomgængelig kilde, når det kommer til den dybere forståelse af denne velfærdsstat. Denne velfærdsstat er senmoderne, dvs. en stat, hvor det enkelte individ og dets individualistiske frihedskrav og frihedsfølelse fylder meget og ofte opfattes i konflikt med det større fællesskab, som velfærdsstaten traditionelt ses som betinget af. Denne konflikt og friktion mellem individet og diverse fællesskaber giver skønlitteraturen en særlig prægnans; det er noget, den i særdeleshed kan tale med om, og som den kan bidrage til nuanceret indsigt i og viden om.

Eksemplerne, som underkastes analyse i denne bog, spænder vidt fra en traditionel, men sofistikeret ny psykologisk realisme hos Anders Bodelsen, Christian Jungersen, Trisse Gejl, Jacob Berner Moe, Dorthe de Neergaard til en mere modernistisk eksperimenterende realisme hos Kirsten Thorup, Bent Haller, Jens Blendstrup, Aase Schmidt, Bent Vinn Nielsen og Henning Mortensen. Dette skel har ikke været afgørende for mit valg af analysemateriale eller organisering af materialet, idet jeg interesserer mig for denne litteraturs referentialitet og socialitet, for de forskellige måder den omtaler og er med til at forme en social, kropslig, bevidsthedsmæssig, økonomisk, eksistentiel virkelighed på. Med referentiel menes ikke, at litteraturen blot gengiver en allerede eksisterende virkelighed, som ligger forud og udenfor for værket. Der menes, at litteraturen refleksivt former de måder og kategorier, med hvilke vi opfatter virkeligheden, dvs. litteraturen er med til at skabe virkeligheden som social forestilling eller fantasi gennem benævnelse og ved at udstikke rammer for læserens opfattelse af forskellige, særligt sociale fænomener og begivenheder. Mit eklektiske valg af primærtetekster er med andre ord ikke bestemt ud fra en æstetisk

vurdering af deres uomgængelighed i forhold til kunstnerisk kompleksitet, kvalitet og kanonisk overlevelsespotentialer. At nævne nyklassiske og allerede kanoniske forfattere som Bodelsen, Thorup og Vinn Nielsen i samme åndedrag som de Neergaard, Berner Moe og Schmidt vil for nogle være uforståeligt, men er begrundet i mit primære og offensive kriterium for inklusion: ønsket om at redegøre for, hvordan forskellige slags skønlitterære tekster og forfattere forestiller sig og litterært behandler emnet alderdom og aldring i forhold til velfærdsstaten. Formelt er der altså vidt forskellige æstetikker eller poetikker på spil, der dog er fælles om at pege på noget indholdsmæssigt, som har at gøre med aldring og alderdom (via virkelighedsmarkører som: plejehjem, pension, efterløn, gangbesvær, demens, stavgang, inkontinens, hukommelsessvigt, pensionistliv, sprogtab, akavet seksualitet, senvækst, tredje alder, livsfortælling, reminiscens, arv, børnebørn, livsfuldendelse, selvrealisering, ensomhed, gebis, begravelse, dødfunden, dødsannonce), og kontekstuelt er de bestemt af – dvs. yderligere meningsfyldte og forståelige i og med – at de er forestillet, skrevet og udgivet i relation til velfærdsstaten. Velfærdsstaten udgør en væsentlig del af den virkelighed, de næres af, og som finder næring i dem.

Min læsestrategi er ikke primært æstetisk i en formalistisk forstand, hvor man søger at redegøre for så mange forskellige elementer i det givne værk som muligt for at demonstrere dets kvaliteter som kompleks kunstnerisk ytring. Jeg læser skønlitteraturen som kilde til særlig indsigt i alderdom og aldring i velfærdsstaten, fordi den, dels i kraft af formelle virkemidler som synsvinkel, billedsprog, talesprog, komposition, plot, karaktertegning osv., dels i kraft af at være fiktion, som frit gengiver andres tanke- og forestillingsverdener, følelser og affektive tilstande, tillader og fordrer en særegen indstilling hos læseren, der umiddelbart kan leve sig dybt ind i den fremstillede verden og dens karakterer og opleve, hvordan tilværelsen som anden – som gammel – kan forestilles. Nogle læsninger i bogen går i dybden med den givne teksts detaljer og søger at redegøre for tekstens høje grad af kompleksitet, hvilket medfører en lang og udfoldet læsning. Andre gange bruger jeg mindre plads på den enkelte tekst og forholder mig primært til dens tematiske og motiviske behandling af alderdom. Heri ligger der naturligvis implicite værdidomme om, hvad jeg vurderer som af større eller mindre æstetisk værdi, men det har ikke været en ambition at formålet med arbejdet var at udforme og forfægte egentlige smagsdomme. Bogen er skrevet med overbevisningen om, at den indsigt, vi gives i den fordybede kritiske læsning, er vigtig, at vi

mangler den, og at den rummer muligheder for, at vi som læsere ændrer os både individuelt og i relation til forskellige fællesskaber i kraft af det læste. For at vi kan agere etisk, kræves bl.a. den selvindsigt, vi gives, idet vi i den litterære fiktion ser os selv som anden, fx som ældre. Mit greb er her overordnet set inspireret af den etiske vending indenfor litteraturvidenskaben, særligt hos Wayne Booth, Martha Nussbaum og Richard Rorty, for hvem denne identifikation med andethed har etisk værdi og samfundsrelevans, idet den sætter mulighedsbetingelserne for at udvikle såvel solidaritet som frie individer.

Kort sagt handler *Livslange* liv om opdagelsen af og forskellige kunstneriske forestillinger om alderdommen som ny livsfase og den mening, det indhold, den værdi – den livslange livskvalitet – som nyere dansk skønlitteratur siden 1990'erne har fundet og tilskrevet (eller netop ikke fundet og ikke tilskrevet) ældrelivet i velfærdssamfundet.

Ældrelitteraturen og langtlivsrevolutionen

Ældrelitteraturen skal forstås i relation til de voldsomme demografiske forandringer, de fleste især vestlige samfund er mærket af. Den udspringer utvivlsomt af, at flere personer, ikke blot i de vestlige velfærdssamfund men i store dele af verden, kan se frem til længere og længere livsforløb præget af bedre helbred og flere muligheder for at realisere det gode liv i relativ økonomisk og materiel sikkerhed. En gennemsnitsdanske havde omkring år 1900 50 % sandsynlighed for at blive 65 år gammel og ville da kunne se frem til at leve 12 år længere, mens en tilsvarende dansker omkring år 2000 havde 80 % sandsynlighed for at blive 65 og se frem til 17 flere år. I perioden 1980 til 2009 er gennemsnitsalderen for den samlede danske befolkning steget fra 36,7 til 40,1 år, hvilket reflekterer et stagneret fødselstal, samt at de ældre bliver ældre pga. bedre hygiejne, lægevidenskabelig forskning i ny medicin og behandlingsformer, bedre arbejdsforhold og livsstil i kraft af øget velstand. En af de første og førende gerontologer, amerikaneren Robert Butler, starter med at sige i det værk, der opsummerer hans livsværk, *The Longevity Revolution*, at mennesket i de sidste hundrede år har forlænget deres forventede levetid mere, end det var tilfældet i de forudgående 50 århundreder. Fra Bronzealderen til slutningen af det nittende århundrede steg den forventede levetid antageligvis ikke mere end 29 år (fra 20 til lidt under 50 år), men siden starten af det tyvende århundrede har den industrialiserede verden forlænget den

forventede levetid med over 30 år, så man ved fødslen kan regne med at blive over 70 år gammel (xi).

Butlers 'langtlivsrevolution' medfører en stille, men ekstremt omfattende omkalfatring af vores verden. Danmarks Statistik beretter, at "Danskerne lever længere end nogensinde før. Middellevetiden udvikler sig således fortsat positivt og er nu 77,3 år for mænd og 81,6 år for kvinder. Siden sidste år er der tale om en stigning på 0,25 år for mændene og 0,40 for kvinderne" (Danmarks Statistik 2012b). Middellevetiden for hhv. mænd/kvinder er steget fra 1970 (70,8/75,7), 1980 (71,2/77,3), 1990 (72,2/77,8), 2000 (74,5/79,2) og 2012 (77,1/81,2) (Danmarks Statistik 2012a, 6). Iflg. Danmarks Statistik forventes middellevetiden for mænd at stige fra 76,3 i 2009 til 83,6 i 2049 og for kvinder at stige fra 81,1 til 86,4. Vil vi leve evigt? Næppe, men et flertal vil leve det, som mange gerontologer antager, er menneskekroppens maksimale levetid, dens livslange holdbarhed. En af de mest anerkendte gerontologer, Leonard Hayflick, sagde i 1996, at "Der er ingen evidens for, at den maksimale humane levealder har ændret sig over de sidste hundredtusinder år. Den er stadig 115 år" (citeret i Jeune 33). Men tallene taler deres særligt tydelige sprog: Alderdommen, dens vilkår og dens institutioner er i stigende grad noget, vi alle skal besinde os på og arbejde med at forstå og forholde os til, samtidig med og til dels fordi at *betydningen* af alderdommen, dens vilkår og institutioner er i konstant forandring. Litteraturen er en kilde til at gribe og begribe denne proces og den enkelte velfærdsborgers placering i den.

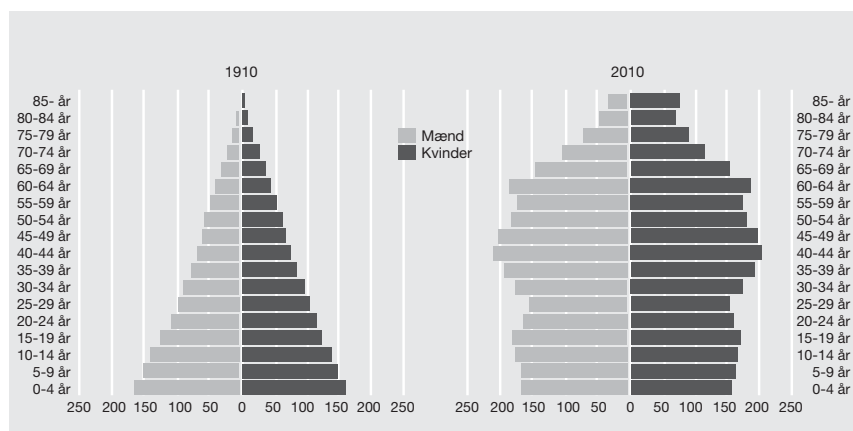
I modsætning til videnskabelige undersøgelser af det aldrende samfund (fx demografiens statistikker) kan skønlitteraturens forestillede verdener bidrage med en særegen, konkret og specifik viden om og indsigt i ældre menneskers verden. Ikke en viden om gennemsnittet eller flertallet, men om den enlige undtagelse, der sætter resten i perspektiv og på spidsen, idet den giver ny indsigt og erkendelse.⁸ Igennem særligt romanens udfoldede og novellens mere kompakte fortællinger kan læseren leve sig ind i den aldrende bevidsthed, påtage sig den gamles tanker, følelser, smerter, glæder, begær, håb og frygt på en måde, som få om overhovedet andre udtryksformer tillader. Gennem kontekstualiserede nærlæsninger af udvalgte litterære tekster er det denne bogs ambition at være såvel en indføring i denne indlevelse som en kritisk refleksion over samme. Med kontekstuel nærlæsning mener jeg en læsning, der er sensitiv overfor den litterære teksts særlige måder at udtrykke sig på, men interesseret i gennem tværfaglige relationer at forankre disse udtryk i fx velfærdsstaten og

aldringen og de forskningsfelter og virkeligheder, de er kendetegnet ved. Ambitionen er at give en bredere, skønlitterært interesseret offentlighed en måske anden, ny og bedre, mere nuanceret og kompleks forståelse, dels af livets sidste fase, dels af hvad den fortællende skønlitteratur magter, dels hvordan en af dens nyeste tendenser – ældrelitteraturen – tager sig ud. Dette er relevant for både ældre, yngre og dem midt imellem, for i et mere overordnet humanistisk forskningsperspektiv antages det, med den britiske psykolog og gerontolog Simon Biggs ord, at ”en dybere forståelse af voksen aldring, der så længe har været tilsidesat af en kulturel beskæftigelse med det nye, med barndom og ungdomskultur, kan bidrage til vores omverdensforståelse” (2). Som den eksistentiale filosof, Simone de Beauvoir, sagde i sit store værk *Alderdommen* (1970): ”meningen med vores liv er inddraget i den fremtid der venter os; vi ved ikke, hvem vi er, hvis vi ikke ved, hvem vi bliver: lad os genkende os selv i denne gamle mand eller kvinde. Det er nødvendigt, hvis vi vil tage vore samlede menneskelige vilkår på os” (17).

Ældrelitteraturen kan åbne læserens horisont for nogle dramatiske samfundsmæssige og mentalitetsmæssige ændringer i livsformerne. Literatur- og kulturforskeren Johan Fjord Jensen siger i *Frirum*: ”At blive gammel var ikke [i midten af attehundredtallet] en normalskæbne. Det er det blevet i dag” (15). Vores fælles eksistentielle livshorisont udvides kraftigt, om end langsomt. Den vestlige verden befinder sig midt i langt-livsrevolutionen, hvori alderspyramiden (se figur 1) om ikke vendes på hovedet så glattes ud, og samfundene gennemgår nogle voldsomme forandringer. Som man kan se af figuren, antager den pyramide, der traditionelt var bred for neden, hvor de yngre generationer befinder sig, og smal for oven, hvor der var få overlevende medlemmer af ældre generationer, nu en anden form og bliver en ’befolkningsurne’. Denne vil medføre og medfører allerede i høj grad nye ældreidentiteter som senior og aktiv pensionist (og forskellige former at være ikke-ældre i senlivet på) i forhold til det, to forskere i gerontopædagogik, Tine Fristrup og Marianne Eilsø Munksgaard, kalder ”alderdommens juvenilisering”, som er en pendant til mit begreb om livslange liv. Der er ikke tale om, at gamle skal opføre sig som om de var unge (hopla-gamle), men at aldrende personer ”lever her og nu og ikke med forfaldet, afvikling af livet og dermed døden som horisont for resten af livet. Dette betyder ikke at vi skal klamre os til livet som en fornægtelse af døden, men derimod at vi i langt højere grad forliger os med døden og netop lever os selv ihjel [...]. Alderdommen er således en

Figur 1 I løbet af de sidste 100 år er aldersfordelingen af den danske befolkning næsten vendt på hovedet

Kilde: Ugebrevet MandagMorgen 23

nydelsens livsalder, hvor samtidens ældre personer har både helbred og økonomi til at gøre det, de altid har haft lyst til” (88-89). Denne nydelsens livsalder medfører nye forbrugsmønstre, levemåder og -steder, pardannelser, folkesygdomme, muligheder for seksuel udfoldelse (bl.a. med hjælp fra et produkt som Viagra), rejsevaner, uddannelsesbehov osv. osv. – meget nyt, som den skønlitterære fiktion tilbyder et frirum til kritisk at tolke og forstå som et integreret aspekt af vores hverdagserfaring og liv.

I gerontologien (og i samfundet) er der med andre ord ved at ske en afvikling af en automatisk forbindelse mellem at være gammel og være syg, svagelig og svækket, over imod et fokus på 'vellykket aldring' som et af de nye mantraer i gerontologien, der ikke bygger på forfaldsideer, men på fortsat sundhed, funktionsdygtighed og velvære – kort sagt fortsat selvudvikling. Der er ved at ske ændringer i synligheden af ældre, dels i kraft af deres demografiske størrelse, dels i kraft af deres ændrede fysik og mentalitet, og dels i kraft af de fortællinger de skaber og som skabes om dem. Anne Leonora Blaakilde har i *Den store fortælling om alderdommen* (1999) mest systematisk og overbevisende analyseret forskellige af disse fortællinger, der sidst i 1990'erne tenderede mod det negative og var udtryk for forfaldsforestillinger, dog uden at behandle de skønlitterære fiktioner. I begge former for fortællinger gemmer sig anerkendende mekanismer, som åbner muligheden for, at ældre mennesker i stigende

grad genkendes som medmennesker med rettigheder, potentialer, autonomi, og ikke mindst forskellighed – og der gemmer sig naturligvis det modsatte, som Blaakilde i særlig grad fremhævede.

Alderdommen er blevet individualiseret. Det er til dels noget, vi ser i ældrelitteraturen og til dels noget, den er med til at lade ske og få os til at se nødvendigheden af at forstå og indrette os på som samfund. I et interview udtalte en af de seneste fyrré års danske skønlitteraturs centrale skikkelser, Kirsten Thorup, i forbindelse med sit ærinde i det hidtil måske vigtigste danske ældrelitterære værk, romanen *Ingenmandsland* (2003), der analyseres i bogens del III, at det er ”meget dramatisk at blive ældre, for man ved jo ikke, hvad det indebærer. Hvordan bliver man ældre? Hvad vil det sige at være ældre? Heller ikke her er der nogle kollektive normer, som der måske var engang. I dag er det at blive ældre også individualiseret” (Juhl 2006, 110-111). Og Thorup fortsatte med at give udtryk for, at hun ser sin fiktion som samfundsengageret: ”Jeg skrev *Ingenmandsland*, fordi jeg skyldte at forklare og fortælle om det, der sker i vores samfund, når vi bliver gamle [...]. Altså jeg vil gerne fortælle om noget, som jeg ikke synes skal holdes skjult. Eller noget, som er gemt af vejen, men som jeg synes skal frem” (ibid.). Noget af det, Thorup viser i sin roman, og som mange af de andre ældrelitterære værker, jeg analyserer, også fokuserer på, er, at ældre mennesker er mennesker, særegne individer, men hvor svært det som ældre kan være at være individ, idet man skal indpasse sig i mange velfærdsstatslige strukturer, praksisser og institutioner, der ikke altid er eller opleves som værende indrettet efter individuelle behov og ønsker.

I skønlitteraturens fiktioner kan vi forhandle og genforhandle vores egen identitet i forhold til vores oplevelse og forståelse af andres identitet. Med andre ord kan ældrelitteraturen dels tale til ældre læseseres behov for at reflektere over deres egen nye identitet og selvfølelse, dels fungere som vindue for ikke-ældre læsere, som kan få ny og anderledes viden om ældretilværelsen i denne litteratur – og dermed viden om tilværelsen som sådan. Det er en af ældrelitteraturens væsentlige funktioner at udkaste roller, afprøve dem, men også påpege problemerne forbundet med fx den konstante forventning om fornyelse og forandring, der synes at være en væsentlig del af den nye normative aldring. Ældrelitteraturen kan betragtes som en nødvendig, men naturligvis ikke tilstrækkelig kilde til en viden, vi mangler om, hvordan det rent subjektivt og emotionelt kan opleves at blive ældre og være gammel – fx i et velfærdssamfund som

det danske, hvor ældrepleje og omsorg i altovervejende grad er noget, staten eller 'det offentlige' forventes at tage hovedansvaret for, snarere end familien, civilsamfundet eller markedet i form af privat brugerfinansieret velfærd.

Ældre mennesker er langt mere forskellige fra hinanden end yngre, de er langt mere individualiserede, og ofte er de forskellige fra sig selv, som de var i tidligere livsfaser (modsat stereotype fremstillinger af ældre mennesker som ens). De er senmoderne protomennesketyper. "Børn er meget mere ens med hinanden end 'de ældre' er det. Den enormt store variation blandt de ældre er en funktion af en kombination af genetik, sundhedsvaner, sundhedsforebyggelse, livsstil, personlighed, personlig historik, ansættelse, tilfælde, og til en vis grad held eller mangel på samme" (Butler 2008, 14). Skønlitteraturen gengiver ikke dette mangefacetterede billede – den skal og kan ikke spejle en historisk virkelighed 1:1. Jeg har haft svært ved fx at lokalisere etniske minoriteter i den nye ældrelitteratur, og der er få skildringer af socialt udsatte, fattige eller på anden vis underprivilegerede ældre. Når Tarek Omar fx skriver en fortælling i *MuhameDanneren* om en ældre enkemand af anden etnisk herkomst end dansk, så er det en privilegeret læge, der er tale om. Hans erfaring af velfærdsstatens aflastende og kompenserende indgriben i familiemønstre er dog langt fra positiv. Jeg har prøvet at finde skønlitteratur om og af såvel kvinder som mænd, selvom det synes, som om den gamle mand – patriarken – er mere fascinerende for skønlitterære forfatteres fantasi. Nyere dansk litteraturs ældrebillede er et billede af mellemklassen og dens livsvilkår: Det er overvejende et billede enten af de 'unge gamle', der er aktive på pension, hvilket jeg analyserer i denne bogs del II (Pensionsfortællinger), eller det er et billede af den værste frygt, den gamle plejetunge krop på plejehjem, som jeg analyserer i del III (Plejehjemsfortællinger), eller alenedøden, der er emnet i del IV (Velfærdsstatens død). I resten af denne indledende del I redegøres for bogens forståelse af velfærdsstaten og dens relation til nyere skønlitteratur, herunder den centrale genre indenfor ældrelitteraturen som udforskes, fuldendelsesfortællingen, samt den etiske litteraturteori der gør relationerne mellem velfærdsstat, alderdom og skønlitterær fuldendelsesfortælling frugtbare. Del I afrundes med en analyse af Christian Jungersens roman *Krat* som eksempel på fuldendelseslitteratur og velfærdslitteratur.